

УДК 910.4 (091)

Михайленко Т.Ю.

Вінницький педагогічний університет ім. М. Коцюбинського

Краєзнавча робота М. Симашкевича у Подільських єпархіальних відомостях

Важливу роль у становленні української географії, а особливо краєзнавства, такого регіону як Поділля, у другій половині XIX століття відіграла українська православна церква. Її краєзнавча діяльність відобразилась у виданні Подільських та Волинських єпархіальних відомостей. У той час саме у цих виданнях були надруковані найбільш цікаві, прогресивні ідеї та фактичні дані про Поділля.

Ключові слова: краєзнавство, Поділля, Подільські єпархіальні відомості, М. Симашкевич.

Михайленко Т.Ю. Краеведческая работа М. Симашкевича в Подольских епархиальных ведомостях. Важную роль в становлении украинской географии, а особенно краеведения, такого региона как Подолье, во второй половине XIX века сыграла православная церковь. Ее краеведческая деятельность отразилась в издании Подольских и Волынских епархиальных ведомостей. В то время именно в этих изданиях были напечатаны наиболее интересные, прогрессивные идеи и фактические данные о Подолье.

Ключевые слова: краеведение, Подолье, Подольские епархиальные ведомости, М. Симашкевич.

Michailenko T. Local history work of M. Simashkevich in Podolskie Eparchialnie vedomosti. Important role in establishment of Ukraine geography, and especially local history, of a region such as Podolia in the second half of XIX century was played by Orthodox church. Its local history activities were reflected in publishing of Podolskie i Volinskie eparchialnie vedomosti. At that time in this publications were printed the most interesting, progressive ideas and facts about Podolia.

Keywords: Podolia, local history, Podolskie eparchialnie vedomosti, M. Simashkevich.

Наявність проблеми. Важлива роль у краєзнавчому дослідженні Поділля другої половини XIX століття належить Подільським єпархіальним відомостям, в яких друкувалися географічні та історичні довідки про повіти, а також губернські міста, містечка і села. У статті досліджується цінність наукового доробку М. Симашкевича та розглядається значення природничих розвідок для подальшого розвитку краєзнавства на Поділлі, чому раніше не було приділено належної уваги в працях географів.

Аналіз літературних джерел. Загальні відомості про розвиток краєзнавчого руху на Поділлі у XIX столітті знаходимо у працях Л.В. Баженова [1], більш докладне описання діяльності Подільських єпархіальних відомостей знаходимо у вишукуваннях М.Ю. Костиці [3]. Також у статті було проаналізовано «Историко-географический и этнографический очерк Подолии» М. Симашкевича [4].

Мета дослідження. З'ясувати внесок Подільських єпархіальних відомостей та М. Симашкевича у розвиток регіональних географічних досліджень, проаналізувати науковий доробок та визначити значення їх діяльності для розвитку краєзнавства на Поділлі.

Результати дослідження. Дослідження історії географічного краєзнавства і становлення його як самостійної галузі знань – надзвичайно актуальне завдання сьогодення. Необхідність побудови нової парадигми цієї галузі знань вимагає переоцінки її виникнення з позицій сучасного рівня розвитку географічної науки. Сучасна підвищена зацікавленість географів до розвитку географії, географічного краєзнавства, географічних досліджень та ідей в Україні показує те, що історія

науки проходить шлях свого становлення [2, с. 9].

Основними напрямками дослідження історії розвитку національної географічної науки мають бути: розкриття історії формування української національної географії в контексті світової і європейської науки, здійснення її наукової періодизації, відображення внеску українських вчених у розвиток національної і світової географічної науки [5, с. 445]. Треба зазначити, що важливу роль у становленні української географії, а особливо краєзнавства, такого регіону як Поділля, відіграла православна церква та її друкований орган «Подільські єпархіальні відомості».

Ліквідація кріпацтва в Україні, спроба проведення «зверху» демократичних реформ, капіталізація економіки у 60-90-х роках XIX століття позитивно позначилися на розбудові освіти, науки та культури. Водночас, у досліджуваний період відбувся справжній вибух громадського і наукового інтересу до історії України та її земель, до регіональних досліджень, що неминуче позначилося на розвитку краєзнавчого руху, який став виразником українського національно-культурного відродження.

За відсутності тут академічних установ і вищих навчальних закладів, ініціатором і організатором місцевого краєзнавчого руху та регіональних досліджень виступила церква, її семінарії, духовенство.

Єпархіальна влада першою зрозуміла всю важливість, доцільність і перспективність створення та діяльності під своїм контролем краєзнавчих товариств і осередків. Хоча церква при цьому ставила прагматичну мету – звести діяльність науковців і краєзнавців до конфесійних завдань, однак життя постійно вносило свої корективи й виводило дослідників на широкий простір вивчення громадянської історії, активізації їх до участі в суспільних рухах, у даному випадку, краєзнавчому. Одночасно розбудова краєзнавчих осередків на Поділлі і Волині позитивно вплинула і на саму Церкву, якісно підвищила її просвітницькі функції, зрештою, стала одним з важливих факторів розвитку руху за демократизацію та українізацію.

Велике значення Церква надавала і своїм друкованим органам – «Єпархіальним відомостям», які, з дозволу Синоду, стали виходити в Кам'янці-Подільському з 1 січня 1862 і до кінця 1905 рр. й називались «Подольские епархиальные ведомости» та «Волинские епархиальные ведомости», перший номер яких видано в Кременці у вересні 1867 р., а останній – у 1918 р.

Одним з головних призначень цих періодичних видань було створення історико-статистичних описів єпархій, їх церков і парафій, населених місць та опублікування кращих таких нарисів.

Реалізація цього завдання полегшувалась тим, що редакторами, зокрема часопису «Подольские епархиальные ведомости», були визначні подвижники досліджень історії, культури та духовності краю, організатори краєзнавчого руху. Першим редактором «Ведомостей» став професор Волинської духовної семінарії М.І. Петров (1840-1921) – видатний український історик, літературознавець, дослідник Київщини, Волині й Поділля. Загалом за півстоліття часопис опублікував майже 200 статей, розвідок, матеріалів з історичного краєзнавства, авторами яких були, у переважній більшості, священники або викладачі духовних навчальних закладів губернії.

Яскраве сузір'я талановитих редакторів, які відкрили доступ до неофіційної частини видання усім бажаючим для публікації історичних та документальних

досліджень, описів, нарисів і повістей, перетворило «Епархиальные ведомости» спочатку в головний осередок, а згодом – в основну опору краєзнавчих товариств, завдяки чому вони стали унікальним явищем і базою формування та розвитку наукового регіонального дослідництва та його популяризації.

Зокрема, в період із січня 1862 по липень 1865 року, в умовах відсутності в губернії науково-громадських товариств, «Подольские епархиальные ведомости», взявши на себе місію розвитку регіональних досліджень, стали головним організатором краєзнавчого руху, своєрідним клубом для місцевих пошуковців. За кілька перших років у часописі було оприлюднено 32 історико-краєзнавчі описи, нариси з історії міст і сіл, церков і парафій, котрі викликали значний інтерес громадськості до минулого своєї землі, активізували регіональне дослідництво.

З-поміж них привернули увагу історико-статистичні описи містечка Ладизина Гайсинського повіту Є. Струмінського, сіл Хрустового Ольгопільського та Лядави Могилівського повітів А. Литвиновського та В. Стефановського тощо. Проте одним з найбільш активних дописувачів часопису на ґрунті дослідження історії Поділля виступив тоді М. Орловський (1807-1887). Він оприлюднив на шпальтах епархіального часопису протягом 1862-1882 рр. 41 історико-статистичний опис міст і містечок, зокрема Вінниці, Летичева, Літина, Проскурова (нині м. Хмельницький), Меджибожа, Ольгополя, Смотрича та інших.

З 1876 р. як додаток до «Подольских епархиальных ведомостей» виходять «Труды комитета для историко-статистического описания Подольской епархии» – збірники наукових та науково-популярних праць з історії, етнографії, археографії, етнології, фольклору й культури загалом. «Труды» видавались до 1916 року і загалом їх вийшло 12.

Так само був відкритий для публікацій історико-краєзнавчих матеріалів місцевих дослідників епархіальний часопис сусідньої Волинської губернії. На шпальтах цього видання побачили світ зібрані раніше відомості з історії та старожитностей Волині. Провідне місце тут належало публікаціям А. Сендульського (1830-1882). На початку 1860-х років, відгукнувшись на заклик епархіального начальства, він розпочав збір відомостей та оприлюднив кілька десятків історичних нарисів про населені пункти Волині. У всіх працях автор подав цінні фактологічні матеріали про наявні там старожитності, їх ґрунтовний опис свідчить про сумлінність і скрупульозність А. Сендульського при вивченні історичних пам'яток. Історико-статистичними описами багатьох населених пунктів Волині він заклав основи подальшого систематичного вивчення й висвітлення її минувшини та пам'яток.

Цікавість у сучасних дослідників викликає доробок протоієрея Митрофана Симашкевича. Він відгукнувся на заклик керівництва Церкви досліджувати край. Його головною працею є *«Історико-географічний і етнографічний нарис Подолії»*. Ці дослідження були надруковані у газеті «Подільські епархіальні відомості» у 1875 році [4].

У «Нарисі» зібрано та систематизовано фізико-географічні відомості про Подільський край. Зокрема, подаються дані про межі Поділля та його положення. М. Симашкевич зазначає, що Поділля не мало суворих границь через невизначеність міжнародних відносин. Тому, правильною, за М. Симашкевичем, є думка тих, хто стверджував, що у давнині назва Поділля розповсюджувалась на весь простір, який займали басейни рік Дністра і Бугу, від джерел цих річок до

самого Чорного моря. До землі Подільської причисляли не тільки Брацлав і Вінницю, але й Житомир, Кременець, Звенигород, Червоноград, Тербовлю, Збараж, Скалу і навіть Черкаси. Але з 1796 року стали виділяти окремо Волинську і Подільську губернії.

У «Нарисі» детально повідомляється «місце Поділля на земному шарі» [4, с. 58]. М. Симашкевич визначає такі координати, як: $44^{\circ} - 48^{\circ}30'$ східної довготи і $47^{\circ} - 49^{\circ}30'$ північної широти. Подільський край знаходиться у помірному поясі. Наш край вчений називає «справжньою країною сонця» [4, с. 59].

Детально зупиняється автор і на описі гідрології Поділля, називає та описує дві основні річки: Дністер і Південний Буг. Крім цього дослідник дає перелік та характеристику інших рік Поділля, таких як: Збруч, Жванець, Смотрич, Мукша, Багновиця, Тарнава, Студениця, Рудка, Ушиця, Талова, Даниловка, Калюсь, Жвань, Караєць, Лядова, Серебря, Немія, Мурафа, Русава, Марківка, Каменка, Рибниця, Ягорлик.

М.Симашкевич зазначає, що річка Буг не може бути використана у господарських цілях. Вона часто має мілини та пороги, що робить її суднохідною лише на невеликих проміжках.

Зупиняється краєзнавець і на особливостях ґрунтів Подільської губернії. Він відносить їх до ґрунтів чорноземного типу і робить висновок, що через високу родючість $2/3$ подільських земель є орними.

Результати тогочасних геологічних досліджень дозволили Митрофану Симашкевичу зазначити наявність на Поділлі таких корисних копалин, як вапняк, граніт, крейда, глини, алебастр, барит, залізний колчедан та мармур. Автор звертає увагу читачів і на присутність мінеральних вод (особливо в околицях міста Кам'янця-Подільського).

Цінними відомостями «Нарису» є ті, що описують стан лісів Поділля. М. Симашкевич засвідчує те, що лісів на території краю було багато, а такі міста, як Кам'янець, Шаргород, Немирів знаходились посеред лісових масивів. З жалем автор зазначає, що на час написання «Нарису» лісів стало набагато менше. Причинами такого швидкого зменшення є ріст населення, нераціональне природокористування поміщиків і євреїв, які не мали жодного поняття про вегетацію. Також краєзнавець наводить деякі цифри: раніше $1/4$ Поділля була лісною, тепер лише $1/12$. Самими лісистими є Гайсинський, Ольгопільський та Брацлавський повіти [4, с. 23].

Дуже поширеним є чорний ліс, у якому зустрічаються такі породи дерев, як ясен, явір, клен, липа, крушина, граб, береза, вільха, верба, дуб. Щодо тварин, то раніше Поділля було більш багатим. Водились зубри, олені, дикі кози і коні, бобри. Тепер, пише автор, їх не зустрінеш. М. Симашкевич має хибну думку щодо мідянки і веретільниці, яких вважає дуже отруйними. Зовсім в нього не описані ящірки і черепахи краю.

Важливо і те, що крім ґрунтовних і змістовних даних «Нарису», ми маємо ще й поетичний опис Подільської природи, її краси.

Висновки. Підсумовуючи діяльність «Подольских епархиальных ведомостей» та аналізуючи видані там історико-краєзнавчі матеріали, можемо констатувати, що вони відіграли важливу роль у становленні та розвитку історичного краєзнавства та регіональних досліджень на Поділлі. На їхніх шпальтах під керівництвом талановитих редакторів М.П. Троїцького, Є.С. Струмінського, О.Я. Павловича, М.І. Яворовського, Ю.Й. Сіцинського, М.І. Петрова,

А. Сендульського, М. Теодоровича та інших друкувались матеріали з регіональної історії та географії, які не втратили своєї актуальності і в наші дні.

Епархіальні часописи засвідчують, що духовенство Поділля і Волині в другій половині XIX – на початку XX ст. виступило головною інтелектуальною рушійною силою в організації історико-краєзнавчих і регіональних досліджень рідної української землі, в створенні підґрунтя для сучасної вітчизняної науки і культури.

Література

1. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали / Лев Васильович Баженов. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с.
2. Денисик Г.І. Основні етапи розвитку географії в Україні / Г.І. Денисик // Географія та основи економіки в школі. – 1998. – №1. – с. 6-9.
3. Костриця М.Ю. Українське географічне краєзнавство: теорія, історія, постаті, практика / Микола Юхимович Костриця. – Житомир: Косенко, 2006. – 443 с.
4. Симашкевич М. Историко-географический и этнографический очерк Подолии // Подольские Епархиальные Ведомости. – Вып. 1-2. – 1875.
5. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О.І. Шаблій. – Львів: Львівський університет імені Івана Франка, 2001. – 774 с.

Подано до редакції 12.05.2014

Рецензент – кандидат географічних наук І.М. Война